

ІНФРАСТРУКТУРА ПІДКУПУ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Цитряк В.Я.,

к. ю. н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено аналізу інфраструктурних складових підкупу у сфері публічної службової діяльності. Обґрунтовано особливу роль «кадрових», організаційно-допоміжних та ідеологічних ресурсів у детермінації злочинної поведінки. Пропонується запровадження системи заходів нейтралізації інфраструктурних можливостей підкупу як опосередкованої стратегії протидії корупції.

Ключові слова: корупція, хабарництво, підкуп, службові злочини, інфраструктура.

Цитряк В.Я. / ИНФРАСТРУКТУРА ПОДКУПА В СФЕРЕ ПУБЛИЧНОЙ СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

Статья посвящена анализу инфраструктурных составляющих подкупа в сфере публичной служебной деятельности. Обосновывается особая роль «кадровых», организационно-вспомогательных и идеологических ресурсов в детерминации преступного поведения. Предлагается внедрение системы мер нейтрализации инфраструктурных возможностей подкупа как опосредованной стратегии противодействия коррупции.

Ключевые слова: коррупция, взяточничество, подкуп, служебные преступления, инфраструктура.

Tsityrak V.Ya. / INFRASTRUCTURE OF BRIBERY IN PUBLIC OFFICIAL ACTIVITY / National University "Odessa Law Academy", Ukraine

The article is focused on the analysis of the infrastructural components of bribery in public official activity. The special role of the ideological and „human” resources, as well as organizational and auxiliary resources in the determination of criminal behavior is substantiated. The introduction of measures neutralizing the infrastructural capabilities of bribery as an indirect anti-corruption strategy is proposed.

Key words: corruption, bribery, bribe, official crimes, infrastructure.

Постановка проблеми. Трансформація уявлень про сутність злочинності вимагає не тільки вивчення соціально-політичних, організаційно-управлінських, економічних, правових та інших явищ як вирішальних процесів відтворення забороненої законом активності індивідів, а й необхідність звернення до елементів обслуговування інтересів злочинності, які на перший погляд не мають кримінального характеру, а отже, і не заборонені Кримінальним кодексом України.

У юридичній літературі зазначається важливість пізнання поки що недостатньо з'ясованого соціально-психологічного, нематеріального механізму формування й існування протиправних злочинних суспільств, включення до його числа некримінальних елементів злочинності [1, с. 165]. Розділяючи це твердження, вважаємо, що звернення винятково до нематеріального механізму злочинності є недостатнім. Не менш важливою в цьому аспекті є організаційно-технічна й інша матеріальна база злочинної діяльності, що робить кримінальне середовище менш вразливим для правоохоронних органів, мобільнішим і пристосованим до змін соціального буття. Ідеться про окремі забезпечувальні соціальні інститути, процеси, а також інші елементи матеріального характеру, які, з одного боку, розроблені для покращання й оптимізації різноманітних сфер життя, а з іншого – з урахуванням своїх функціональних характеристик можуть використовуватися в злочинній діяльності, тобто про інфраструктуру злочинності.

Виклад основного матеріалу. Термін «інфраструктура» походить із латини (*infra* – нижче, під; *structura* – побудова, розміщення) та означає сукупність складових частин якого-небудь об'єкта, що мають підпорядкований (допоміжний) характер і забезпечують умови нормального функціонування об'єкта в цілому. Уперше цей термін з'явився в економічній науці й характеризувався сукупністю галузей господарства, які обслуговують виробництво. Він включає в себе будівництво шляхів, каналів, водосховищ, портів, аеродромів, складів, енергетичне господарство, транспорт, зв'язок, водопостачання й каналізацію; освіту, науку, охорону здоров'я тощо [2, с. 499]. Ураховуючи багатозначність цього терміна, розрізняють соціальну, транспортну, інженерну, інформаційну, військову, ринкову та низку інших інфраструктур.

Треба зазначити, що в правовій науці поняття інфраструктури злочинності є малодослідженим. Підвалини цієї проблеми закладені в теорії оперативно-розшукової діяльності професором О.Ф. Долженковим. Інфраструктуру злочинності він визначає як своєрідне середовище й підґрунтя, яке зовнішньо не проявляє кримінальних ознак, оскільки фактично має латентний характер, однак сприяє консолідації злочинних елементів, створенню ними організованих угруповань та обслуговує матеріальні, фінансові, захисні, субкультурні, «кадрові» й інші потреби злочинної системи [3, с. 40–47].

Зазначений науковець запропонував виділяти в межах інфраструктури злочинності дві сфери. До першої сфери включаються елементи, які безпосередньо обслуговують процеси злочинної діяльності: зручні шляхи підходу до місця вчинення злочину й виходу з нього; безпечні з точки зору злочинців і прибуткові канали збуту викраденого; легальні підприємства, через які здійснюється «відмивання» незаконно отриманих коштів (казино, пункти обміну валюти, фірми, які полегшують операції з нерухомістю тощо); комп'ютерні й телекомунікаційні мережі, що полегшують досягнення злочинного результату; бази, сховища злочинців, так звані «малини»; установи, які здійснюють фізичну реабілітацію злочинців (сауни, дачі, медичні установи тощо).

До другої сфери включаються структури, що опосередковано пов'язані з кримінальними процесами: підготовка й відтворення кадрів для злочинної сфери; «ідеологічні» центри підтримки й розвитку злочинських законів і традицій; «школи», «семінари» з обміну злочинним досвідом; «общаки», які використовують для «підігріву» заарештованих злочинців і членів їхніх сімей; «мозкові центри» організованої злочинності; у цілому злочинна субкультура; окремі засоби масової інформації й політичні інститути («лоби») на службі злочинних суспільств тощо [3, с. 42–44].

О.Ф. Долженков відзначає також особливий характер інфраструктури злочинності в детермінації протиправної поведінки поряд із її причинами й умовами: «Незважаючи на різницю в точках зору з приводу підвалин класифікації причин та умов злочинності, спільною є думка, що вони – необхідний її компонент. Іншу роль у механізмі злочинної діяльності, на наш погляд, відіграють елементи інфраструктури злочинності. Вони не мають прямого кри-

міногенного характеру, а обслуговують інтереси функціонування злочинності як системи, «полегшують» її кримінальний вплив на стан оперативної-тактичної обстановки як у цілому, так і в окремих її складових частин» [3, с. 43].

Наявність таких досліджень дає підстави розглядати інфраструктуру злочинності функціональним як елемент реалізації підкупу у сфері публічної службової діяльності й відповідно до принципу комплексності протидії пропонувати заходи з нейтралізації інфраструктурних можливостей підкупу як опосередкованої стратегії.

Треба звернути увагу на співвідношення понять інфраструктури злочинності та знарядь злочину й інших засобів як елементу об'єктивної сторони складу злочину. Так, знаряддями вчинення злочину, як правило, визнаються предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна й холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування тощо), а інші засоби – це ті предмети, речі, за допомогою яких злочин було вчинено, які використовувалися для полегшення вчинення злочину, проте безпосереднього фізичного впливу не заподіювали (підроблені документи, формений одяг, інструменти тощо) [4, с. 137; 5, с. 318; 6, с.245]. Натомість поняття інфраструктури злочинності є значно ширшим, а її елементи включають не тільки матеріальні об'єкти, а й нематеріальну складову – ідеологічні ресурси, соціальні інститути та процеси, про що зазначалося вище. Також на відміну від знарядь злочину й інших засобів окремі елементи інфраструктури злочинності безпосередньо можуть не використовуватися під час вчинення злочину, їх використання не перебуває в прямому причинно-наслідковому зв'язку з наслідками злочину, утім їх існування сприяє функціональності злочинності як системи (незважаючи на некримінальне функціональне призначення таких об'єктів).

Використовуючи як методологічну основу підхід до інфраструктури злочинності, розроблений О.Ф. Долженковим, охарактеризуємо специфічні інфраструктурні складові підкупу у сфері публічної службової діяльності. Відстеження елементів інфраструктури підкупу як основного матеріального й ідеологічного середовища, відтворення корупційної поведінки, їх аналіз та осмислення надають можливість не тільки збільшити ефективність протидії цьому явищу, а й визначить нові пріоритетні напрями стратегії й тактики боротьби зі злочинністю в цілому.

Отже, під інфраструктурою підкупу у сфері публічної службової діяльності треба розуміти сукупність «кадрових», матеріальних і нематеріальних ресурсів, організаційних форм і засобів, які обслуговують незаконну купівлю/продаж послуг службових осіб публічної сфери, забезпечують функціональність і сприяють інституціалізації підкупу.

Розуміння поняття інфраструктури підкупу у сфері публічної службової діяльності як складової змісту відповідних соціальних відносин, а також аналіз кримінальних проваджень (справ), анкетного опитування та контент-аналіз офіційних повідомлень у ЗМІ про факти підкупу дозволяє виділити й систематизувати такі його специфічні інфраструктурні складові.

1. «Кадрові» ресурси (корупційна мережа) – децентралізована й часто неформалізована, проте консолідована спільнота учасників підкупу, що існує на основі та з приводу задоволення спільних корупційних інтересів.

Корупціонер-одинак в умовах сучасної України зустрічається дедалі рідше. Йому на зміну приходять неформальні структури – корупційні мережі, до складу яких входять групи державних службовців, що забезпечують відповідні рішення; комерційні й фінансові структури, що реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття з боку правоохоронних органів; особи, які надають неправомірну вигоду й зацікавлені в діяльності службовців; посередники як постійні учасники корупцій-

них схем; інші індивідуальні й колективні суб'єкти. При цьому керівниками корупційних мереж зазвичай є високопоставлені чиновники й політики [7, с. 56].

Діяльність корупційних мереж переважно проявляється у формуванні взаємозалежностей й взаємозв'язків між чиновниками по вертикалі та по горизонталі управління, на різних рівнях, між різними відомствами й структурами. Ці взаємозв'язки та взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних угод для особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, що входять у корупційну мережу, підвищення прибутків або одержання конкурентних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, що входять у корупційну мережу. Крім цього, корупційні мережі можуть структуруватися за родинними, дружніми, етнічними, клановими, релігійними, корпоративними ознаками, мають численні цілі та включають різні види діяльності. Вони формуються за принципами взаємодопомоги й солідарності, розробляють свої системи правил, дотримання яких є пріоритетним щодо державних, сімейних норм чи інтересів окремого їх учасника [8, с. 72]. Саме корупційні мережі останнім часом розглядаються як основний і найбільш сильний інструмент корупційних угод. Однак правоохоронними структурами переважно виявляється «низова корупція», яка існує поза корупційними мережами й функціонує за рахунок «поборів» із населення [7, с. 56].

Спостерігається процес корпоративізації корупції й підкупу. У результаті цього примітивна початкова форма відносин, що опосередковує короткі (разові) відносини корупціонера та коруптера, переростає в тривалу співпрацю та неформальні контракт-відносини.

На офіційних веб-сторінках правоохоронних органів дедалі частіше з'являються повідомлення про виявлення системних і довготривалих відносин, що опосередковують надання/одержання неправомірної вигоди. Так, наприклад, працівники Управління з боротьби з організованою злочинністю УМВС України в Рівненській області викрили групу осіб, які на системній основі вимагали й отримували неправомірну вигоду від громадян за оформлення свідоцтв про проходження навчання, складання державних екзаменів і видачу посвідчень водія. До угруповання входила низка службових осіб різного рівня [9].

Процеси корпоративізації відносин підкупності роблять корупційні мережі не тільки стійкішими та менш вразливими, а й створюють добре відомий у психології феномен дистрибуції вини й відповідальності. Зокрема, С.П. Глінкіна зазначає: «Суб'єктивне сприйняття ризику знижується, якщо чиновник ділиться хабарем із начальством, продавець віддає частину «відкату» керівнику фірми. І чим чисельніша мережа учасників корупційної угоди, тим менше відчуття вини <...> і ризик зіпсувати репутацію у випадку викриття» [10]. Це знижує відповідальність перед самим собою, зникає відчуття провини, оскільки є можливість перекидання провини на іншого.

Для такої складової інфраструктури підкупу у сфері публічної службової діяльності характерні наявність взаємозв'язків між суб'єктами корупційної поведінки на рівні горизонталі та/або вертикалі влади, на рівні родинних стосунків, дружніх зв'язків, інших видів соціальних відносин (влада-підпорядкування в службовій діяльності; формування корупційних ризиків у вигляді конфлікту інтересів); наявність спільних або відокремлених корупційних інтересів учасників підкупу, реалізація яких зумовлюється вчиненням дій із використанням влади, службового становища; наявність, як правило, в учасників підкупу досвіду здійснення корупційної поведінки, обізнаність про умови й наслідки такої діяльності; участь «посередників» як постійних учасників корупційних схем, які «причетні» до сфери державної діяльності, проте не є службовцями (водії, помічники, консультанти, радники, особи, що виконують підрядні функції, та інші); однократні або пері-

одичні учасники, переважно ініціатори або «вимушені» хабародавці.

2. *Організаційно-допоміжні ресурси* – сукупність організаційних форм і засобів, що спрямовані на оптимізацію процесу перерозподілу грошових, майнових або інших ресурсів від вигодонадавачів до вигодоодержувачів в обмін на надання останніми законних або незаконних послуг.

До них можна віднести:

– підприємства-посередники, які дозволяють через псевдогосподарську або іншу діяльність отримати неправомірну вигоду (проведення «безтоварних операцій», фіктивне (лише оформлене документально) надання послуг чи виконання робіт тощо). Правоохоронна практика свідчить про виявлення, як правило, фактів безпосередньої передачі неправомірної вигоди з рук у руки або за допомогою нехитрих прийомів маскуванню. Утім все частіше використовується опосередкована, завуальована передача неправомірної вигоди за допомогою посередників. Такими «посередниками» виступають і спеціально створені підприємства для досягнення злочинних цілей. Після оплати послуг такої структури зацікавленою особою службовець отримує належну йому винагороду в тій чи іншій формі вже безпосередньо від «своїх» фірми. Про це переконливо свідчить слідча й судово-практика. Так, співробітниками СБУ викрито та припинено злочинну діяльність заступника начальника Державної податкової інспекції одного з міст Одеської області, який налагодив схему систематичного вимагання й одержання неправомірної вигоди від суб'єктів підприємницької діяльності за видачу дозвільних документів, зокрема рестрацію платників податку на додану вартість. За вказівкою «здириника» бізнесмени повинні були перераховувати гроші нібито для придбання канцелярських товарів на розрахунковий рахунок комерційної структури, власником якої був його посібник. Після отримання заздалегідь обумовлених коштів підприємець переводив їх у готівку та передавав податківцю [11]. До цього елементу інфраструктури можна віднести й організації, спеціально створені учасниками корупційної схеми, співпраця з якими є умовою прийняття відповідних рішень суб'єктом публічної службової діяльності або надання ним послуг. Указані організації сприяють уникненню прямих контактів службової особи, від якої залежить прийняття того чи іншого рішення, та осіб, які надають неправомірну вигоду й зацікавлені в діяльності першого. При цьому неправомірна вигода (наприклад, у вигляді грошових коштів) маскується під виглядом законної оплати послуг такої організації з наступним переданням службовій особі;

– підприємства, через які відбувається «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом. Саме процес легалізації коштів підвищує рентабельність систематичного отримання неправомірних вигод, оскільки дає можливість у подальшому вільно користуватися коштами в цивільному обігу;

– благодійні фонди й організації, специфіка діяльності яких дозволяє як отримувати приховану під виглядом благодійних внесків неправомірну вигоду, так і легалізувати вже отримані кошти. Зазначений елемент інфраструктури підкупу дещо подібний до попередніх, проте має самостійне значення;

– своєрідні фонди фінансування поточних витрат відомства, що йдуть також на відтворення та розширення корупційних трансакцій (необліковані доходи, які використовуються для надання неправомірної вигоди). Ідеться про утворення так званих «обшаків», основним джерелом формування яких є кошти, одержані в результаті корупційної діяльності. Зазначені «обшаки» виступають своєрідним фондом фінансування поточних витрат відомства, які не покриваються державним або місцевими бюджетами (канцелярське приладдя тощо), а також є джерелом надання неправомірної вигоди у відносинах чиновників по вертикалі управління;

– підставні рахунки, відкриті на третіх осіб для зарахування коштів, та рахунки для легалізованих коштів (поточні, депозитні або карткові у вітчизняних чи іноземних банківських установах). Так, сьогодні можна говорити про тенденцію дедалі частішого використання в корупційних відносинах учасників підкупу електронних платіжних систем, а також банківських карток, що не потребує особистої зустрічі для надання/одержання неправомірної вигоди, а також так званих «подарункових» сертифікатів, паливних карток тощо. Що стосується проведення електронних операцій, які використовуються учасниками корупційного підкупу, то до них належать такі: операції з банківськими (поточними, депозитними, картковими й іншими) рахунками, операції з переказу грошей без відкриття банківського рахунку, операції з управління електронним банківським рахунком, інтернет-банкінг тощо. Використання таких платіжних систем підтримує координацію кримінальних зв'язків між контрагентами корупційного підкупу, а також із злочинними угрупованнями за рахунок оптимізації надійності й динамічності зв'язків, що у свою чергу сприяє формуванню власного інформаційно-економічного простору. Іноді банківські установи можуть виступати основним елементом корупційної схеми. Наприклад, протягом 2012–2013 рр. у Печерському районному суді Києва розглядалася кримінальна справа за фактом злочинної діяльності посадових осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, який забезпечує відшкодування за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб збитків, заподіяних у разі невиконання певною банківською установою вкладу фізичній особі. Так, будучи учасником корупційної схеми, керівництво банку відкривало вкладні рахунки на підставних осіб, заздалегідь не маючи наміру повертати вкладені кошти, а після умисного банкрутства банку підставні «вкладники» отримали відшкодування за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а вкладені кошти надійшли в розпорядження керівництва банківської установи [12];

– комп'ютерні й телекомунікаційні мережі, інші технічні засоби. Закритість і конфіденційність інформації про умови підкупу стимулює учасників перемовин звертатися до певних технічних та інших засобів, які б забезпечували оптимізацію відносин між ними. Ідеться про засоби захисту від прослуховування, використання спеціальних засобів зв'язку в перемовинах між контрагентами підкупу у сфері публічної службової діяльності, транспортні засоби, інші засоби та приладдя, необхідні для організації, маскування й реалізації підкупу;

– специфіку організації певних видів публічної службової діяльності (специфічна побудова відносин влади-підпорядкування, невизначеність адміністративних процедур, яка дає змогу варіативності прийняття рішень тощо).

Враховуючи роль цієї складової інфраструктури в механізмі реалізації підкупу у сфері публічної службової діяльності, було б доцільно під час здійснення його кримінологічної характеристики, крім конкретних злочинних актів, розглядати також навколослужбові організаційно-допоміжні інфраструктурні складові, які зовні не мають кримінальних ознак, проте містять окремий криміногенний потенціал.

3. *Ідеологічні ресурси* – кримінальна психологія, деформовані правосвідомість і професійна свідомість, злочинна (корупційна) субкультура (традиції, звички, неформальні правила, сленг і символіка), що формують спрямованість підкупу та стереотипи поведінки (навички ведення корупційних переговорів; наявність знань зацікавлених осіб про встановлені «такси» послуг чиновників).

Психологічні аспекти злочинної поведінки, потреби, інтереси, а також соціальні цінності відіграють вирішальне значення в її детермінації, на що неодноразово зверталася увага на сторінках кримінологічної літератури [13; 14].

Концептуальна основа розуміння підкупу у сфері публічної службової діяльності базується на тих дослідженнях, у яких правопорушення пояснюються з точки зору діалектичної єдності індивідуальних психологічних особливостей особистості й колективної (групової) психології. Це означає наявність системної детермінації активності суб'єкта, що передбачає синтез зовнішньої та внутрішньої детермінації (самодетермінації) злочину. Нагадаємо, що одним з аспектів самодетермінації й самовідтворення підкупу є аномія в поведінці громадян, особливий психологічний стан визнання припустимості, «дозволеності» корупції та підкупу, їх безкарність, що схиляє інших осіб до вчинення таких дій.

Вказані процеси легітимовані українською правовою культурою. Такі стереотипи поведінки, що перетворилися на всезагальні в результаті багаторазового повторення, відтворюються в суспільстві та є звичними для його членів.

Індивідуальний рівень злочинної поведінки характеризується низкою спонукань і може бути пояснений насамперед кризь призму теорії відчуження, відповідно до якої злочинець перебуває на певній соціально-психологічній дистанції від суспільства та його цінностей [15, с. 34–47].

У світлі теорії відчуження корупційна поведінка службової особи публічної сфери у формі підкупу може розглядатися як неузгодженість особистісних моральних засад із суспільними нормами моралі та права, що може виникати як під час виконання службових повноважень (професійна деформація), так і до вступу на посаду. В умовах перехідного українського суспільства дедалі частіше трапляються випадки, коли до служби в корупційних системах допускаються суб'єкти, що завідомо готові до корупційних практик.

Феномен підкупу у сфері публічної службової діяльності характеризується не тільки й не стільки патологією індивідуальної поведінки його учасників (контрагентів), скільки пануючою психологією колективу, дисфункцією соціальних інститутів, системи адміністративного управління та правової системи загалом. У площині корупційних відносин колективна психологія виявляється в домінуючому (панівному) впливі на особистість із боку оточення криміногенних поглядів, звичок та умінь. Навіть на підсвідомому рівні особа піддається конформізму, внутрішнім почуттям стосовно того, щоб «діяти, як усі». Джерела цих процесів різноманітні. Найголовнішим об'єктивним фактором видається соціальна дезорганізація. «Збій» діяльності соціальних інститутів призводять до прогалин у їх результативності, яка «заповнюється» несанкціонованими протиправними діями. Особа розуміє, що її дії суперечать закону, проте керується певною «справедливістю», певними власними уявленнями, практичні приклади яких зустрічає в реальному житті, джерела яких аж ніяк не є результатами законослухняного мислення.

Отже, корупційна діяльність одних індивідів втягує у свою орбіту інших людей, які опиняються залежними від цієї діяльності. Формується замкнене коло: люди ведуть корупційний спосіб життя, створюють злочинне середовище існування, яке самі не тільки конструюють, а й відтворюють за рахунок інших людей. Як наслідок, формується колективна кримінальна психологія – різновид нового колективного мислення на основі асоціальних цінностей [16, с. 94].

Тому цілком слушною є думка деяких науковців із приводу того, що дослідницькі зусилля треба сконцентрувати на проблемі соціального генезису корупції як масштабного соціального явища, а не на кримінальних практиках окремо взятих індивідів [17].

Психологічні аспекти феномена поширення й відтворення корупційного підкупу включають також ставлення суспільства до цієї проблеми. Треба назвати три важливі властивості ставлення українського суспільства до цієї

проблеми, що безпосередньо пов'язані з масовою психологією.

Перша властивість – толерантність до корупції та підкупу, про що ми писали вище, а також ставлення до них як до повсюдних явищ («усі беруть», «усі крадуть»), мінімального рівня зла, що не заслуговує серйозного осуду.

Друга важлива властивість нашого сприйняття зазначених процесів полягає в тому, що виражений осуд із боку суспільства отримують лише значні розміри неправомірної вигоди, особливо коли її одержують не за чином. Як приклад можна навести випадок, коли на Херсонщині голова однієї з райдержадміністрацій вимагав та одержав неправомірну вигоду у розмірі 6,9 млн грн від приватного підприємця за винесення розпоряджень про передачу у власність 11-ти громадянам земельних ділянок загальною площею 21 га для ведення особистого господарства [18]. Якби розмір неправомірної вигоди в цьому випадку був би скромнішим, то імовірно, що чиновнику вдалося б уникнути відповідальності.

Третя властивість – непослідовність і суперечливість ставлення до корупції. Засуджуючи корупцію й окремі її форми, наша суспільна свідомість розглядає її прояви в повсякденному житті як природні людські відносини, що знаходять свій вияв у мові: про хабарника говорять, що він «допоміг людині», а про хабародавця – що «віддячив» за надану допомогу.

Останнім часом доводиться констатувати дедалі більшу значущість субкультурних атрибутів в інституціоналізації корупції в цілому, особливо в найбільш поширеному та небезпечному її різновиді – підкупі у сфері публічної службової діяльності. У процесі взаємодії контрагентів корупційного підкупу вироблено загальні правила, спільну ідейну основу, певні ціннісні орієнтації, нехтування якими вважається неприйнятними. Так, Я.І. Гілінський зазначає, що про процеси становлення корупційних практик регулярними й довготривалими свідчать наявність певних правил гри, норм, відомих суб'єктам корупційної діяльності; певний сленг і символіка корупційних дій (наприклад, добре відомий і всіма зрозумілий жест потирання великим пальцем руки вказівного й середнього пальців); усталена й відома зацікавленим особам такса послуг [19].

У вітчизняній правовій культурі вже давно легітимізувалися такі вислови, як «шукати вихід на...» (далі вказується ім'я якого-небудь чиновника), «відмазатися», «надати почесь», «проявити повагу», «не підмажеш – не поїдеш», «гроші наперед» тощо.

До субкультурних атрибутів належать певні правила маскування перемовин між контрагентами підкупу під відносини, що лежать у площині правомірності; абрєвіатури, зміст яких відомий лише учасникам підкупу, тощо. Так, грошова сума в процесі домовленості учасників корупційних відносин може мати образний вислів у певній кількості примірників документів, які необхідно передати, кілограмах картоплі; використовуються й інші метафор. Показовий у цьому контексті та досить неординарний підхід у маскуванні корупційних перемовин і схем було зроблено викритим у хабарництві колишнім губернатором однієї з областей Російської Федерації. Він і його найближче оточення вимагали 40 млн російських рублів у підприємців, які мали намір орендувати земельну ділянку для будівництва гіпермаркету. Говорячи про умови угоди, чиновники не використовували слова «гроші», «відкат», «мільйони», а слово «хабар» замінили на «дисертацію». У телефонних розмовах вони обговорювали не питання захисту дисертації, а питання про те, хто кому та скільки повинен дати грошей за надання земельної ділянки під будівництво, про що чітко засвідчила психолого-лінгвістична експертиза. Відповідно до її висновку «дисертація» – це гроші, «вчена рада» – це службові особи, які виділяли цю землю, «науковий керівник» – банальний хабародавець [20].

У цьому аспекті ми цілком поділяємо твердження професора В.М. Дрьоміна про те, що в суспільстві сформувалася особлива культура, яку можна назвати корупційною. Указаному культурному середовищу властиві всі ознаки підкультури, включаючи специфічний світогляд, ціннісні орієнтації, ідеологію, особливості групової психології [24].

Висновки. Для розкриття навколокорупційного середовища доцільно застосовувати категорію інфраструк-

тури підкупу, під якою розуміється сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, організаційних форм і засобів, які обслуговують незаконну купівлю/продаж послуг службових осіб публічної сфери, забезпечують функціональність і сприяють інституціалізації підкупу. Складовими інфраструктури є «кадрові ресурси» (корупційна мережа), організаційно-допоміжні ресурси, ідеологічні ресурси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основы борьбы с организованной преступностью : [монография] / под ред. В.С. Овчинского, В.Э. Эминова. – М. : Инфа-М, 1996. – 398 с.
2. Советский энциклопедический словарь / науч.-ред. совет : А.М. Прохоров (пред.) и др. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с.
3. Долженков О.Ф. Складові інфраструктури організованої злочинності / О.Ф. Долженков // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности : сб. науч. ст. / под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремина. – О. : Фенікс, 2003. – С. 40–47.
4. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
5. Кримінальне право: Загальна частина : [підручник] / за ред. А.С. Беніцького та ін. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
6. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2007. – 301 с.
7. Карпенко М.І. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст / М.І. Карпенко, В.В. Пашковський // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 54–61.
8. Гражданские инициативы и предотвращение коррупции / под ред. А.Ю. Сунгуров. – СПб. : Норма, 2000. – 224 с.
9. Убозівці Рівненщини викрили угруповання, що торгувало водійськими посвідченнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1080007>.
10. Глинкина С.П. Фатальная угроза коррупции / С.П. Глинкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imeri-eurasia.ru/baner/Glinkina.doc.
11. На Одещині співробітники СБУ затримали податківця та його пособницю на хабарі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article.jsessionid=5B4E699D3A1BDE9F019EFEA94B54C6C8.app1?art_id=112771&cat_id=112599.
12. Вирок Печерського районного суду м. Києва у справі від 12 грудня 2013 р. № 753-1/25430/13к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pc.ki.court.gov.ua/sud2606>.
13. Зелинский А.Ф. Криминальная психология: научно-практическое издание / А.Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
14. Иншаков С.М. Криминология : [учебное пособие] / С.М. Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2002. – 352 с.
15. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследования преступлений / Ю.М. Антонян, М.И. Еникеев, В.Е. Эминов. – М. : Юристь, 1996. – 336 с.
16. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : [монография] / В.Н. Дрёмин. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – 616 с.
17. Алексеев С.В. Коррупция в переходном обществе: социологический анализ / С.В. Алексеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ceninauku.ru/page_23202.htm.
18. Інформація спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції про вжиті у 2012 році заходи щодо протидії корупції та про осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/815413>.
19. Гилинский Я.И. Коррупция: теория и российская реальность / Г.И. Гилинский [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/gilinsky\(30-06-05\).htm](http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/gilinsky(30-06-05).htm).
20. Экс-губернатор Дудка вины не признал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2013/07/02/reg-cfo/dudka-anons.html>; http://www.gazeta.ru/politics/2013/07/22_a_5496849.shtml.
21. Дрёмин В.Н. Организованная преступность и криминальная культура: механизмы взаимодействия / В.Н. Дрёмин // Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания : сб. науч. ст. / под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремина. – О. : Фенікс, 2003. – С. 78–88.